

# THE DIGITIZATION OF MANUSCRIPT HERITAGE FROM MACEDONIA AND THE ADVANCEMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH

## ДИГИТАЛИЗАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКОТО РАКОПИСНО НАСЛЕДСТВО И РАЗВОЈОТ НА НАУЧНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА

Slavica PETROVSKA-GJORGJEVSKA<sup>1</sup>

*1*\* Institute of Macedonian Literature, SS Cyril and Methodius University – Skopje

*\*Corresponding author e-mail: s.petrovska-gjorgjevska@iml.ukim.edu.mk*

---

### Abstract

In the era of globalization, the digitization of literary heritage is a priority task in cultural policy, as it allows for the affirmation and validation of cultural identity. The purpose of this paper is to explore the significance of digital culture in the study of Macedonian medieval literary manuscripts. Manuscripts available online through digital libraries, both inside and outside of Macedonia, are of particular importance to us. Our goal is to prove that a long-term digitization strategy is necessary to ensure quick access to the entire manuscript heritage.

**Keywords:** cultural heritage, digitization, Slavic manuscript, digital humanities.

---

### 1. Вовед

Во 21. век сме сведоци на растечки дигитални складишта на ракописното наследство преку кои се врши обликување на нивната дигитална слика и обезбедување на нова алатка за истражување на ракописите. Достапноста на содржините е значително зголемена во последните две децении бидејќи многу културни институции ги спознаа поволностите на онлајн просторот. Библиотеките, музеите, архивите се во забрзан процес на дигитализација на нивните ракописни збирки и нивно поставување на интернет.

Во оваа студија на случај ја проследуваме иманентната улога на дигитализацијата на ракописното културно наследство во процесот на негово проучување и проследување, со посебен осврт на македонскиот случај. Со оглед на важноста на дигитализацијата во современ контекст, оваа студија има за цел да ја истакне неопходноста од поголема ангажираност на тоа поле. Притоа, ги детерминираме и процесите кои се наметнуваат како последица на тековната дигитализација на ракописното културно наследство.

<https://doi.org/10.62792/ut.filologjia.v12.i22-23.p2529>

Оттука се наметнуваат прашањата: Како начинот на презентирање на ракописното наследство влијае врз научниот развој? Дали интернетот како медиум ги задоволува потребите за научно проследување на ракописите? Дали зголеменото присуство на дигитализираните ракописи влијае врз начинот на кој се проучуваат? Дали дигиталниот пристап до ракописите е подеднакво прифатен од научниците или постои одредена стигма кон него? Дали и колку македонските национални и културни институции се залагаат во процесот на дигитализација на ракописното културно наследство? Кои се стратегиите и насоките во кои се движи македонското општество во поглед на овој светски тренд?

Со промената на медиумскиот простор јасно е дека веќе е започнат процесот на промена на научните практики во областа на палеографијата, кодикологијата, медивелистиката итн. Ваквите процеси се јавуваат паралелно со развојот на т.н. трет бран на дигитални хуманистички науки (Burdick, 2012) сфатени како студии кој укажува на начинот на кој дигиталната технологија ги истакнува аномалиите генерирани во хуманистичките науки (Berry, 2011, p.4). Ваквата медиумска промена јасно може да се насочи во процесот на заштита на културното наследство фокусирајќи го својот поглед кон конзервација на ракописите.

Како што одминува времето и сè повеќе библиотеки го насочуваат своето делување во процесот на дигитализација, така што научниците сè поверојатно ќе очекуваат потребните ракописи да ги најдат достапни на интернет. Ракописите можеме да ги категоризираме како стари медиуми кои честопати низ историјата биле поправани, конзервирани, копирани, се правеле критички изданија за нив, факсимили, микрофилмови, аналогни фотографии итн. Во тој поглед дигитализацијата претставува нов медиум преку кој се трансферираат кодови од минатото (Lied, 2019, p.16). Од една страна, дигитализацијата го олеснува пристапот до ракописите, со тоа што ваквиот медиум овозможува комплементарно надополнување на истражувачкиот процес.

Од друга страна, ваквиот брз пристап овозможува лесен визуелен пристап до ракописот. Сепак, и покрај неговите бројни предности не може во целост да го замени опишливиот, материјален ракопис. Впрочем, овој медиум и покрај тоа што ракописите ги продуцира во дигитална слика со висока резолуција, може да прикрие или неправилно да прикаже некои од неговите карактеристики. Така на пример, наборите на пергаментот при процесот на дигитализација може да сокријат некоја буква или знак со што нема да се долови содржината на текстот.

Исто така, многу често при проучувањето на ракописот се опитува и неговата текстура, тежина и мирис и сл. со цел да се добијат повеќе информации за локацијата, условите и времето на создавање. Во тој поглед можеме да резимираме дека дигиталните слики не се идентични со ракописите, а следствено на тоа и дека кон овој медиум треба да се гледа како помошна алатка. Дигитализираните медиуми претставуваат уште еден од начините за интеракција со физичкиот артефакт.

За да ги истражиме можностите кои ги нуди овој релативно нов медиум неопходно е да проучиме како овој вид на посредување може да создаде нови перцепции и практики и во што тој се разликува од претходните форми на медијација. Овој нов медиум преку лесната достапност на ракописите нуди можност за проширување на научниот пристап. На тој начин се отвора можноста за појава на нови толкувања на ракописите кои се надвор од примарната научна област.

## 2. Дигитализација на минатото

Дигитализацијата на книжевните ракописи како извори на историски и културни информации се особено значајни во поглед на зачувувањето на културното наследство, но истовремено преку нивната ИКТ достапност стануваат полесно достапна алатка за проширувањето на научната мисла. Суштинското значење на овие ракописи е зачувување на ракописите за идните поколенија. Сепак, дигитализацијата не значи само заштита на податоците од заборава, туку преку не се овозможува и:

- долгорочно олеснување на управувањето со ракописите;
- олеснување на формите на пристап и нивно користење;
- проширување на групата на корисници;
- заштитување на ракописите од физичко оштетување и др.

## 3. Зошто ни е потребна дигитализација на ракописите?

Во процесот на глобализација светот е сведок на брзи промени кои во текот на последната деценија, бележи зголемена конкуренција и технолошкиот напредок. Развојот на информатичката технологија и комуникацискиот систем донесе револуционерни промени во организацијата и управувањето со информациите. Дигитализација е процес преку кој продолжувањето и унапредувањето на системите за складирање и пронаоѓање информации овозможува зачувување на дигитални податоци во кој било медиум (текст, слики, звуци, статични или динамични слики).

Дигитализацијата е неопходна и за пристапност и за зачувување. Во оваа смисла, можеме да кажеме дека дигитализацијата на ракописите е единствениот начин за размена на културното наследство на заедниците. Како предности кои ги овозможува дигитализацијата како медиум кој ни овозможува поврзување со ракописното наследство можеме да ги истакнеме:

- Далечинскиот пристап – дигитализацијата овозможува достапност на ракописите во секое време и место според потребите на корисниците.
- Повеќекратните пристапи – една од најважните предности на дигитализацијата е повеќекратниот пристап документи. Ако книгата е во физички формат, тогаш со неа може да ракува само едно лице во одреден период, но преку процесот на дигитализација може да пристапи до наведениот документ до неколку корисници истовремено.
- Зачувување и заштита – дигиталната репродукција е визуелно бесмртна, со што се овозможува истата да не биде уништена од забот на времето.
- Промоција и едукација – ширењето на знаење и култура преку интернет можеме да го истакнеме како феномен на 21. век.

Дигитализацијата се занимава со стекнување, конвертирање, складирање, преземање и организирање со помош на современи технички „гаџети“ (Saikia & Kalita, 2011, p. 318). Евидентна придобивка од дигитализацијата на ракописите е зачувувањето и акумулацијата на ресурси, во дигитална форма. Со користењето на дигиталната технологијата ресурсите се зачувуваат за идните генерации и истовремено стануваат достапни за моментална употреба. Повеќето од ретките материјали сместени во различни библиотеки во светот не се целосно дигитализирани и потребна е поголема ангажираност во тоа поле. За дигитално зачувување потребна е достапност на соодветни инфраструктурни алатки и техники, како и работна сила. Дигитализацијата на ракописното наследство не подразбира само дигитално конвертирање на содржината на ракописите, туку претставува сложен процес во кој од особена важност е ползувањето на програмски и мрежни алатки. Иако овој процес е доста спор и бара многу труд и посветеност, неговиот краен резултат има благородна улога.

#### 4. Дигитализација на ракописното книжевно наследство

Ракописите се пишани спомени кои го осветлуваат научниот развој на периодот во кој тие биле создадени. Тие се и уметнички дела со уникатни примери на палеографија, минијатура и орнаментика. Во последниве триесетина години, различни проекти се реализирани со цел каталогизација и дигитализирање на средновековните ракописи. Во тој поглед, во Македонија се преземаат одредени чекори за каталогизација, дигитализирање, зачувување и одржување на ракописите. Сепак, тој процес спореден со глобалните тенденции во последнава деценија се одвива доста споро што секако на подолг временски период може да се одрази и врз науката.

Во текот на 90-тите години на 20. век, традиционалните библиотекарски служби го менуваат својот нуклеус преку зачетокот на првите национални и глобални проекти за дигитализација на севкупната книжевна граѓа. Денес библиотеките и збирките ширум светот етапно вршат дигитализирање на нивните ракописни збирки, залагајќи се за тоа сè повеќе ракописи да го најдат својот пат до интернет пребарувачите. Покрај растечките дигитални складишта на големите библиотеки и збирки, низа други онлајн страници исто така обезбедуваат дигитални слики преку нови алатки преку кои се овозможи пристап до ракописното книжевно наследство.

Во Македонија процесот на дигитализација на библиотечниот фонд е започнат во 1995 г. кога библиографската база на податоци од Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје станува достапна на интернет. Во периодот помеѓу 1995 и 2002 година Библиотеката реализира неколку експериментални активности во кои фокусот е ставен врз дигитализацијата на пишаното културно наследство на Македонија со што се овозможи дигитализација на словенски ракописи и нивно објавување на нејзината веб-страница (Јакимовска-Тошиќ, 2008-2009, стр. 450-451).

Дигитализација на целокупното културно наследство во Европската унија се јавува како примарна цел утврдена преку Акцискиот план за координација на програмите за дигитализација – Принципите на Лунд (The Lund Principles 2001) според кои се истакнува потребата да се внесе кохерентност, професионализам и синергија во процесот на дигитализацијата со цел да се направи достапно и видливо културното наследство на Европа<sup>56</sup>. На тој начин се овозможува дигитално ослободување на културното наследство кое се чува во институциите за меморија на Европа со што се прошируваат можностите за управувањето со овие добра.

Меѓу останатите ангажмани на Европската унија при процесот на дигитализација на културното наследство се истакнува Декларацијата за соработка и унапредување на дигитализацијата на културното наследство (Declaration of cooperation on advancing digitization of cultural heritage)<sup>57</sup> потпишана на 9.4.2019 година за време на обележувањето на Денот на дигитализацијата 2019 (Digital Day 2019). Оваа декларација предвидува поблиска соработка меѓу земјите потписнички во насока на употребата на најсовремените дигитални технологии во процесот на дигитализирање на богатото европско културно наследство.

Речиси во сите европски земји дигитализацијата на културното наследство се смета за приоритетна национална задача врз чија комплетна реализација се работи со полна пара. Кај нас, и покрај повеќето потпишани стратегии, планови и проекти таа се одвива многу споро и без поголема национална поддршка. Најчесто заложбите во тој правец се резултат на поединечни соработки помеѓу културните институции и научниците од различни научни области, а не како примарна национална цел.

<sup>56</sup> Agreed 4 April 2001 in Lund (Sweden) [http://www.cordis.lu/ist/directorate\\_e/digicult/lund\\_p\\_browse.htm](http://www.cordis.lu/ist/directorate_e/digicult/lund_p_browse.htm)

<sup>57</sup> <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-digitising-cultural-heritage>

Доколку процесот на дигитализација во Македонија би се одвивал согласно Принципите на Лунд (The Lund Principles 2001) утврдени како резултат на почетните активности за дигитализација во Европа, веројатно би имале поголем напредок во тоа поле. Подобрување на онлајн пристапот до содржините на македонското ракописно наследство ќе значи и подобрување на научната истражувачка работа, која денес во голема мера зависи од глобалните информациски и комуникациски технологии. До денес процесот на дигитализација во Македонија се остварува според усвоена Стратегијата за дигитализација, дигитално архивирање и управување со дигиталните објекти, Планот за дигитализација на библиотечни материјали од фондот на НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје и Правилникот за стандарди и постапки за процесот на дигитализација при НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

## **5. Активности за дигитализација на културното наследство во Македонија (1995-2023)**

Складирањето, презентацијата, употребата, зачувувањето и проценката на културните добра во Македонија својот зачеток го има уште во текот на последната деценија на 20. век. Иницијалната идеја за овој комплексен проект првично го следиме преку ангажманите на НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје. Оттука произлезе и потребата за изготвување на стратегии и приклучување кон повеќе проекти меѓу кои Minerva Project, CALIMERA – Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access, CENL – The Conference of European National Librarians, Europeana (2008-) со цел воспоставување на поблиска соработка при процесот на дигитализација меѓу библиотеките во глобални рамки.

„Стратегијата за дигитализација на специјалните збирки во НУБ 2008-2011“ е еден од клучните чекори со кој беше инициран процесот на дигитализација на ракописното наследство. Како резултат на оваа стратегија произлезе и Дигиталната библиотека на Македонија (<http://www.dlib.mk>) во која меѓу другите културни добра се застапени и старословенските ракописи кои се чуваат во НУБ. Во 2017 година е изготвена и „Стратегија за дигитализација, дигитално архивирање и управување со дигиталните објекти“ според која се истакнува дека согласно Законот за библиотеките како матична библиотека на Република Македонија, Библиотеката е надлежна да организира, координира и врши дигитализација на библиотечни материјали и библиотечни добра според меѓународни и национални стандарди, критериуми и технологија (Стратегија..., 2017, стр. 3).

Според податоците презентирани во Нацрт – Националната стратегија за заштита и користење на културното наследство (2021-2025), досега во Македонија се дигитализирани 195 ретки книги, меѓу кои главно старословенски и ориентални ракописни книги (Нацрт – Стратегија..., 2021, стр.21). Во процесот на дигитализацијата на ракописното наследство во 2005 година е формиран и Центар за дигитализација на националното наследство (ЦДНН) при Институтот за информатика на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (<http://www.cdnh.edu.mk>). Улогата на овој центар е развој на дигиталната презентација на националното наследство на Македонија, преку различни активности, вклучувајќи креирање на дигитални презентации и нивна интеграција во WEB страниците за интернет презентација, како и ЦД презентација од што ќе произлезат апликациски производи и алки за презентација на националното наследство. Во склоп на активностите на ЦДНН е развиен и софтвер за дигитализација на стари ракописи (Јакимовска-Тошиќ, 2008-2009, стр. 453).

Во 2014 година се донесе закон за изменување и дополнување на законот за заштита на културното наследство, во кој според член 15 се предвидува: Национална стратегија која ги содржи целите и основните начела на заштита на следниве стратегиски определби: легислатива, финансирање, установи за заштита, јавна свест и едукација, идентификација, археолошки истражувања, заштита на недвижно културно наследство, заштита на движно културно наследство, заштита на нематеријално културно наследство, превенција од противправни дејства, заштита во случај на природни непогоди и вооружен судир, заштита на културното наследство од загадувањето на животната средина, користење на културното наследство, образование и едукација на кадри. И покрај ваквите заложби на хартија дигитализација на културното наследство и популаризација на културното наследство во практика денес се одвива доста споро.

Во 2021 година Управата за заштита на културното наследство изготви Нацрт - Националната стратегија за заштита и користење на културното наследство (2021-2025) во која се изготвени нови стратешки планови меѓу кои и план како да се анимира процесот на дигитализација на целокупното културно наследство. Притоа, во ревизијата на дотогашниот процес на дигитализација на културното наследство се истакнува дека самиот процес се одвива бавно и несинхронизирано, а воведувањето на нови технологии во заштитата на културното наследство е сè уште во зачеток (Стратегија... 2021, стр. 20).

Како единствен напредок во тоа поле се истакнува дигитализацијата во библиотечната дејност, преку вклученоста во Кооперативниот онлајн библиографски систем и сервис (COBISS) од 2004 г., Центарот Виртуелна библиотека на Македонија (Центар ВБМ), како и преку Дигиталната библиотека на Македонија (Dlib). Според податоците на Државниот завод за ревизија за 2022 г. оваа стратегија не е доставена до Собранието на РСМ за нејзино доставување. Во нацрт-стратегијата се истакнува дека фокусот за воспоставување на заштита на нематеријалното културно наследство треба целосно да се насочи кон специфичниот карактер на овој вид наследство што произлегува од духот на Конвенцијата на УНЕСКО за зачувување на нематеријалното културно наследство (Париз, 2003) како живо наследство во неговата изворна или затекната состојба што ја практикуваат конкретни носители (Стратегија..., 2021, стр. 32).

Оваа стратегија која во практика требаше да обезбеди долготрајна заштита и видливост на културното наследство на интернет просторот, да овозможи побрз научен развој на дигиталните хуманистички науки, како и да овозможи меѓународна научна афирмација на македонското културно наследство преку соработки со меѓународни институции, фондации, научно-истражувачки центри и сл. Активности во ова поле засега следиме во Државниот архив каде во 2022 година е отворен Центар за дигитализација во рамките на Одделението за средување и обработка на архивски материјал – османлиски период, чие опремување финансиски е поддржано од Турската агенција за соработка и координација. Ваквата меѓународна соработка е особена значајна во глобалната ера и се јавува како нужна потреба и во однос на старословенското ракописно наследство, особено ако се земе предвид дека поголемиот дел од ракописите кои се откриени на македонска почва се наоѓаат во институции надвор од државата.

## **6. Дигитализацијата на книжевните ракописи и научниот развој**

Проблемот со кој се соочува македонската наука при проследувањето на дигиталните верзии на ракописите го согледуваме на две рамништа. Едното рамниште го следи нецелосното дигитализирање на ракописите кои се наоѓаат во македонските библиотеки, додека другото е насочено кон сите ракописи произлезени од македонските скрипторски центри и книжевни школи кои денес се растурени низ библиотеките надвор од Македонија.

За среќа, значаен дел од изнесените ракописи од Македонија денес се дигитализирани, а со тоа се зголемува нивната достапност и видливост за научните кругови кај нас и во светот. Како пример ќе посочиме неколку дигитални библиотеки во кои се чуваат македонските ракописи: Руската државна библиотека, Руската национална библиотека, Универзитетската библиотека во Одеса, библиотеката на БАН, САНУ, ХАЗНУ, Националната библиотека во Парис, Болоњската универзитетска библиотека, библиотеките на Синајскиот, Зографскиот и Хиландарскиот манастир итн. Сепак, неопходно е нивно прибирање на една национална дата-база каде истражувачите, како и сите заинтересирани за ова културно наследство ќе можат да го употребуваат за своите потреби.

Во „Стратегијата за дигитализација, дигитално архивирање и управување со дигиталните објекти“ се дадени насоки и мислења во кој правец дигитализацијата треба да се развива. Една од тие насоки е и потребата од идни проекти за размена на дигитализирани колекции со регионалните Дигитални библиотеки во прва фаза, а подоцна и пошироко (во соработка со Сектор: Библиотечни фондови и услуги, заштита) (Стратегија 2017 стр. 17). Ангажираноста во тоа поле е сè уште на незадоволително ниво. Во Македонија освен веќе посочената веб страница <http://www.dlib.mk>, застапени се уште неколку страници на кои се поставени словенски ракописи.

Во дигиталните збирки на Државниот архив на РС Македонија се наоѓа и дигитална верзија од апокрифен зборник од 14. век (<https://arhiv.mk/listovi/>). Дигитални збирки од средновековните македонски ракописи може да се најдат и на веб-страници кои не се поддржани или формирани од некои од националните институции. Таков е примерот со веб-страницата <https://www.pelister.org/> каде се поставени дури 168 ракописи. Но освен практиката за дигитализирање на македонските средновековни ракописи, важно е и враќањето на ракописите од странските библиотеки во дигитална форма. Светол пример за ревностно залагање за враќање на ракописите од странските библиотеки во Македонија е дејноста на Слепченскиот манастир свети Јован Претеча.

Неколку години наназад е започнато трагање по мноштвото ракописи произлезени од скрипторскиот центар на овој манастир низ библиотеките во Бугарија, Србија, Украина, Русија, Хрватска итн., со цел нивно враќање, во дигитална форма, во манастирската библиотека. На веб-страниците произлезени како резултат на одредени меѓународни проекти меѓу кои Manuscriptorium (<https://www.manuscriptorium.com/>), Europeana (<https://www.europeana.eu/en>), Hill Museum & Manuscript Library (<https://hmml.org/>), GORAZD: the Old Church Slavonic Digital Hub (<http://gorazd.org/>) проектот „Манускрипт“ (<http://manuscripts.ru/>) и др., обезбедуваат дигитална верзија за пребарување на повеќе словенски ракописи, меѓу кои и ракописи од Македонија.

Ваквите проекти обезбедуваат видливост на македонското културно наследство, а со тоа и можност за негово научно проследување и на странски истражувачи. Веб-страниците на кои е поставено ракописното наследство служат како заедничка работилница каде што ракописите се препишуваат, преведуваат или уредуваат, или можат да служат како комбинирани архиви и поврзувачки алатки за научниците кои работат на одредени ракописни материјали. Во нив, ракописите станаа академски clickbait (мамец за кликови), односно сликите на ракописите се омилени објекти за дискусија и полемика меѓу академската фела (Lied, 2019, p.16).

Поради забрзаната дигитализација на ракописните збирки како и постојаниот проток на слики во комуникацијата на социјалните медиуми, научниците во релевантните полињата имаат поголема можност за спознавање на визуелните аспекти на ракописите. И како што одминува времето и повеќето библиотеки ќе доживеат раст на побарувачката за дигитализација на нивните збирки, научниците сè повеќе ќе се

насочуваат на дигиталното пребарување на ракописи, наспрема класичното физичко пребарување во библиотеките и архивите.

Во дигиталната ера сликите на ракописите постојано ги следиме низ социјалните мрежи, а се јавуваат во специјализирани блогови во кои освен што се визуализирани се поставени и одредени податоци за нив. Така на пример, Hill Museum & Manuscript Library (HMMML) (<https://hmml.org/news--media/sneak-peeks-of-vhmml-reading-room-now-available>) отвори онлајн читалница за научници. Повеќето веб-страници од ваков тип служат како онлајн простор во кој се акумулираат ракописи од различни извори, односно служат како поврзувачка алка преку која на научниците им се овозможува лесен пристап до светското ракописно наследство. Преку нивните капацитети како дигитални објекти, ракописите на лесен начин може да се воведат како елемент во современата интернет култура која е особено важна за новиот хиперповрзан академски свет.

Новите генерации на научници денес својот професионален живот го живеат како „дигитални мигранти“ – тие не пораснале со него, но денес сè повеќе ја користат оваа алатка, за разлика од нив следните генерации научници, кои денес се сè уште студенти во текот на следните децении ќе бидат „дигитални домородци“ (Prensky, 2001, pp. 1-6.) Процесот на дигитализација во иднина ќе придонесе барањето на ракописи во дигитална форма да биде интуитивна работа која сосем природно ќе се вклопи во истражувачкиот процес на новите генерации. Дигитализацијата на ракописните книги е во постојан пораст последните петнаесет до дваесет години. Најрано, во првата половина на деведесеттите, дигитализацијата значеше создавање на супститут, алтернативен носител, нешто како „подобар микрофилм“ (Burdick *et al* 2012, p. 36).

Иницијалната цел на дигитализација беше да дејствува како помошна алатка за зачувување на податоците. До денес за некои луѓе дигитализацијата сè уште се смета за процес на зачувување. Сепак тоа не е единствената честичка во нуклеусот на дигитализацијата. Од проследените информации одекнува прашањето дали дигитализираните ракописи се единствено помагала за зачувување на културното наследство или содржат и други карактеристики? Јасно е дека ваквиот медиум овозможува конзервирање на културното наследство, но притоа тој е и алатка за полесен пристап при научно-истражувачка анализа, како и алатка за негова афирмација.

Дигитална промоција на ракописите не се однесува само на специјалисти во конкретни научни области, туку и на пошироката јавност која не е заинтересирана ниту за книжевните ниту за јазичните студии, туку за обична информација за минатото. Накратко, пошироката јавност не сака да ги „консултира“ средновековните ракописи за да ги проучува нивните внатрешни и/или надворешни карактеристики, туку претпочита да ги согледува како културно наследство, како физички објект, кој илустрира повеќе или помалку елементи од минатото.

## 7. Заклучок

Културното наследство на Македонија кое се чува во нашите мемориски институции обезбедува извор на суровини за економски, интелектуален, социјален и културен развој во 21. век. Вредностите на овие суровини се можни и кога се достапни во дигитална форма. Во ваквиот облик овие материјали обезбедуваат основни ресурси во образованието, поддршка на доживотното учење, го поткрепуваат развојот на нови производи во креативните индустрии, кои придонесуваат за подобрување на квалитетот на нашиот живот и преку кои виртуелниот пристап помага да се поттикне туризмот (Ross, 2004, p. 89). Според проследувањето направено во нашиот случај јасно е дека во Македонија процесот на дигитализација на културното наследство започнува со голем замав во последната деценија на 20. век.



За жал, активностите низ годините не го задржале истото темпо како на почетокот. И покрај повеќето стратегии, планови и иницијативи покренати со цел да се зголеми ангажираноста во тоа поле, во практика се забележува одредена инертност, особено во поглед на меѓународната соработка. Потребно е поголемо ангажирање во поглед на дигитално враќање на старословенските ракописи од Македонија кои се наоѓаат во странските библиотеки за да се овозможи полесен пристап до нив.

## Референции

- [1]. Јакимовска-Тошиќ, Маја. 2008-2009. Процес и стратегија за дигитализација и заштита на македонското културно и книжевно наследство. *Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука XXXIII-XXXIV 1-2*. МАНУ, Скопје, стр. 445-459.
- [2]. *Конечен извештај за извршена ревизија на успешност „Ефикасност на политики и мерки за заштита, управување и ревитализација на недвижното културно наследство“*. Државен завод за ревизија. Скопје, декември, 2022.
- [3]. *Нацрт – Национална стратегија за заштита и користење на културното наследство (2021-2025)*. Управа за заштита на културното наследство. Скопје, април, 2021.
- [4]. *Стратегија за дигитализација, дигитално архивирање и управување со дигиталните објекти*. НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје. Скопје, 28.2.2017.
- [5]. Berry, David M. 2011. The Computational Turn: Thinking About the Digital Humanities. *Culture Machine*, Vol.12, pp.1-22.
- [6]. Burdick, A., Drucker, J., Lunenfeld, P., Presner, T. and Schnapp, J. 2012. *Digital\_humanities*. The MIT Press Cambridge/London.
- [7]. *Declaration of cooperation on advancing digitisation of cultural heritage*. 9.4.2019 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-digitising-cultural-heritage>
- [8]. Lied, Liv Ingeborg. 2019. Digitization and Manuscripts as Visual Objects: Reflections from a Media Studies Perspective. *Ancient Manuscripts in Digital Culture*. Brill, Leiden/Boston, pp.15-29.
- [9]. Ross, Seamus. 2004. Reflections on the impact of the Lund principles on European approaches to digitization. *Towards a Continuum of Digital Heritage: Strategies for a European Area of Digital Cultural Resources*. Den Haag, Dutch Ministry of Education, Culture and Science, pp.88-98.
- [10]. Saikia, R. Rekha and Kalita, Binita. 2011. Prospects of digitizing manuscript collection in KKH Library: A model. *8th International CALIBER – 2011*, Goa University, Goa, pp. 312–319.
- [11]. *The Lund Principles* 2001 Agreed 4 April 2001 in Lund (Sweden) [http://www.cordis.lu/ist/directoratee/digital/lund\\_p\\_browse.htm](http://www.cordis.lu/ist/directoratee/digital/lund_p_browse.htm)